

9.8.2018

EOAK/4633/2017

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Pasi Pölönen

Esittelijä. Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Matti Vartia

TURVATARKASTUKSEN SUORITTAMISTAPA HUUMAUSAINEN ETSINTÄÄN KOULUTETULLA KOIRALLA

1 KANTELU

Kantelija pyysi tutkimaan Jokelan vankilan menettelyn lainmukaisuutta suorittaessa turvatarkastusta huumausaineen etsintään koulutetulla koiralla. Kantelijan mukaan päihdetestauksen yhteydessä negatiivisen puhalluskokeen ja virtsatestin ottamisen jälkeen hänet istutettiin alasti jakkaralle keskelle huonetta. Tämän jälkeen vartija tuli huumausaineen etsintään koulutetun koiran kanssa huoneeseen, käveli kantelijan taakse ja osoitti koiralle kantelijan alastonta takapuolta, jota koira haisteli. Kantelija kertoi kokeneensa tilanteen nöyryyttäväksi ja ihmisarvoaan loukkaavaksi.

3 RATKAISU

3.1 Oikeusohjeita

Perustuslain 7 §:n mukaan jokaisella on oikeus henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Ketään ei saa kohdella ihmisarvoa loukkaavasti.

Vankeuslain 1 luvun 5 §:n mukaan vankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen.

Toimivaltuuksien käytön yleisistä periaatteista säädetään vankeuslain 1 luvun 6 §:ssä. Sen 1 momentin mukaan Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen on toimittava asiallisesti ja puolueettomasti sekä sovinnollisuutta edistäen. Pykälän 3 momentin mukaan Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen on suoritettava virkatehtävänsä puuttumatta enempää kenenkään oikeuksiin ja aiheuttamatta suurempaa haittaa kuin on välttämätöntä ja puolustettavaa tehtävän suorittamiseksi.

Vangin turvatarkastuksesta säädetään vankeuslain 16 luvun 3 §:ssä. Sen 1 momentin mukaan vanki saadaan vankilassa, sen alueella ja kuljetuksen aikana tarkastaa turvallisuudesta huolehtimiseksi, järjestyksen turvaamiseksi tai omaisuuden suojelemiseksi (*vangin turvatarkastus*). Pykälän 2 momentin mukaan vangin turvatarkastuksessa voidaan metallinilmiasinta, muuta teknistä laitetta tai koulutettua koiraa käyttäen, vaatteita tunnustelemalla taikka muulla vastaavalla tavalla tarkastaa vanki sen varmistamiseksi, ettei vangilla ole mukanaan esinettä tai ainetta: 1) jolla voidaan aiheuttaa vaaraa henkilön turvallisuudelle tai vakavaa vaaraa vankilan järjestykselle; 2) joka erityisesti soveltuu omaisuuden vahingoittamiseen; tai 3) jonka hallussapito on muuten laissa tai lain nojalla kielletty. Pykälän 3 momentin mukaan vanki voidaan 1 momentissa mainitussa tarkoituksessa velvoittaa vaihtamaan vaatteensa henkilökunnan läsnä ollessa.

Päihteettömyyden valvonnasta säädetään vankeuslain 16 luvun 7 §:ssä. Sen 1 momentin mukaan, jos on syytä epäillä, että vanki on alkoholin, muun päihdyttävän aineen taikka rikoslain 44 luvun 16 §:ssä tarkoitetun dopingaineen vaikutuksen alainen, vanki voidaan velvoittaa antamaan virtsa- taikka sylkinäyte taikka suorittamaan puhalluskoe.

Vankeuslain 16 luvun 10 §:n mukaan vangin turvatarkastuksesta päättää ohjauksen tai valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies taikka ohjaus- tai valvontatehtävissä toimiva virkamies. Vangin henkilöntarkastuksesta ja päihteettömyyden valvonnasta päättää ohjauksen tai valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies tai, jos asia ei siedä viivytystä, ohjaus- tai valvontatehtävissä toimiva virkamies.

Toimivallan määräytymisestä Rikosseuraamuslaitoksessa säädetään vankeuslain 1 luvun 8 §:ssä. Sen 1 momentin mukaan tässä laissa tarkoitettua päätösvaltaa käyttävät rikosseuraamusalueella Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehet. Tässä laissa tarkoitettuja Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehiä ovat: 1) aluejohtaja; 2) arviointikeskuksen johtaja; 3) vankilan johtaja; 4) vankilan toimintojen järjestämisestä vastaava virkamies (*toiminnoista vastaava virkamies*); 5) vankilan järjestyksestä ja turvallisuudesta vastaava virkamies (*turvallisuudesta vastaava virkamies*); 6) ohjauksen tai valvonnan esimiestehtävissä toimiva virkamies; 7) ohjaus- tai valvontatehtävissä toimiva virkamies; 8) muu Rikosseuraamuslaitoksen virkamies. Pykälän 2 momentin mukaan aluejohtajalla on oikeus yksittäistapauksessa ottaa ratkaistavakseen asia, josta päättäminen on tässä laissa uskottu 1 momentin 2–7 kohdassa tarkoitetulle virkamiehelle. Vankilan johtajalla on oikeus yksittäistapauksessa ottaa ratkaistavakseen asia, josta päättäminen on uskottu 1 momentin 4–7 kohdassa tarkoitetulle virkamiehelle. Turvallisuudesta vastaavalla virkamiehellä on oikeus yksittäistapauksessa ottaa ratkaistavakseen asia, josta päättäminen on uskottu 1 momentin 6 ja 7 kohdassa tarkoitetulle virkamiehelle. Ohjauksen tai valvonnan esimiestehtävissä toimivalla virkamiehellä on oikeus yksittäistapauksessa ottaa ratkaistavakseen asia, josta päättäminen on uskottu 1 momentin 7 kohdassa tarkoitetulle virkamiehelle.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön antaman päihteettömyyden valvontaa koskevan ohjeen (tapahtuma-aikaan dnro 3/004/2010, kumottu 1.8.2017 alkaen ohjeella 8/004/2017) mukaan virtsanäytteen antamista tulee aina valvoa, sillä valvojan tulee varmistua siitä, että virtsa on näytteenantajan omaa virtsaa. Valvojan tulee olla vangin kanssa samaa sukupuolta ja kuulua vankilan henkilökuntaan. Ennen näytteenantoa vangin tulee riisua ylimääräiset päällysvaatteet ja valvojan tulee tarkastaa, että vanki ei ole kiinnittänyt kehoonsa mitään sellaista, millä voisi vaikuttaa näytteen oikeellisuuteen.

Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön vankien laitosvaatetuksesta antaman määräyksen (1/004/2016) mukaan tarvittaessa laitoksessa käytettävään laitosvaatetukseen kuuluu näytteenottotakki.

3.2 Saatu selvitys

Jokelan vankilan apulaisjohtajan selvityksen mukaan hän toimi vankilan johtajan sijaisena 13.7.–9.8.2017 ja hän oli koiraohjaajan poissaolosta johtuen sopinut Vantaan vankilan johtajan kanssa sen huumausaineen etsintään koulutetun koiran ja sen koiraohjaaja/vartija A:n käytöstä Jokelan vankilan tarpeisiin 20.7.2017.

Apulaisjohtaja oli saatuaan vankilan poliklinikan virkamieheltä tiedon 20.7.2017 klo 8.50, että kantelija vaikutti päihtyneeltä poliklinikan vastaanoton yhteydessä, määrännyt kantelijalta otettavaksi vankeuslain 16 luvun 7 §:n mukainen virtsatesti ja suorittamaan puhalluskokeen. Apulaisjohtaja oli myös määrännyt edellä mainittujen toimenpiteiden yhteydessä suoritettavaksi

kantelijalle kaksi erillistä vankeuslain 16 luvun 3 §:n mukaista turvatarkastusta, joista toinen suoritettavaksi huumausaineiden etsintää koulutettua koiraa käyttäen.

Apulaisjohtajan mukaan päihdeettömyyden valvontaan liittyvien toimenpiteiden suorittamisesta ja siihen liittyvästä turvatarkastuksesta vastasi vartija B ja turvatarkastuksen toteuttamisesta huumausaineiden etsintään koulutettua koiraa käyttäen vastasi vartija C.

Apulaisjohtajan määräysten mukaisesti 20.7.2017 klo 9 kantelija toimitettiin vankilan päihdevalvontatilojen odotustilaan, jossa hänelle vartijoiden B ja C toimesta suoritettiin turvatarkastus ja jonka yhteydessä kantelija velvoitettiin riisuuntumaan alasti. Puhallustestin suorittamisen jälkeen kantelija siirtyi päihdevalvontatilojen näyttöhuoneeseen, jossa hän antoi virtsanäytteen vartijoiden B:n ja D:n valvoessa näyttöhuoneesta erillisestä valvonta- ja testaushuoneesta. Virtsanäytteen antamisen jälkeen kantelija siirtyi takaisin päihdevalvontatilojen odotustilaan, jossa hänelle suoritettiin toinen turvatarkastus vartijoiden C ja A toimesta huumausaineiden etsintään koulutettua koiraa käyttäen. Kyseisen turvatarkastuksen yhteydessä koira ei ole tehty sellaisia merkkauksia, jotka viittaisivat mahdollisesti kantelijan kehon sisälle kätettyihin huumausaineisiin.

Apulaisjohtajan mukaan edellä mainittujen toimenpiteiden suorittamisen aikana kantelija on ollut alasti vankilan päihdevalvontatiloissa, eikä hänelle ollut tarjottu Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön vankien laitosvaatetusta koskevassa määräyksessä (1/004/2016) tarkoitettua kylpytakkia. Apulaisjohtajan mukaan ei ole syytä epäillä, että alasti oleminen huumausaineiden etsintään koulutetulla koiralla suoritettujen turvatarkastuksen yhteydessä on tuntunut kantelijasta nöyryyttävältä ja teki turvatarkastuksesta epäinhimillisen kantelijan kannalta.

Apulaisjohtaja piti tarkastuksen yhteydessä käytettyä menettelytapaa poikkeuksellisena ja hänen tiedossaan ei ole muita tapauksia, joiden yhteydessä vanki olisi ollut alasti kuvattujen kaltaisen turvatarkastuksen suorittamisen yhteydessä. Apulaisjohtajan mukaan vankilassa tullaan erikseen varmistamaan, että koira käyttäen tehdyt turvatarkastukset suoritetaan siten, että toimenpiteen kohteena oleva vanki on pukeutuneena alus- ja päällysvaatteisiin. Apulaisjohtajan mukaan vankila tulee muuttamaan omia menettelytapojaan myös siten, että vangeille tullaan virtsanäytteen antamiseen liittyvissä tilanteissa aina tarjoamaan kylpytakkia päälle puettavaksi.

Vartija B:n selvityksen mukaan hän ja vartija D veivät kantelijan sumppuun puhallus- ja virtsatestejä varten. Kantelija riisutettiin, jonka jälkeen vartija D puhallutti hänet. Tämän jälkeen kantelija siirtyi näyttöhuoneeseen, jossa hän antoi virtsanäytteen B:n ja D:n valvoessa näytteen antoa testihuoneessa. Kantelijan annettua näytteen hän siirtyi takaisin sumpun puolelle. Vartijat B ja D ottivat testihuoneesta näytteestä päihdeseulan ja valmistelivat sen lähetettäväksi jatkotutkimuksiin Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitokselle. Koko tämän ajan testihuoneen ovi oli ollut suljettuna, joten B ei voi kommentoida kantelijan kuvaamaa tapahtumaa.

Vartija C:n selvityksen mukaan 20.7.2018 noin kello 9 aikaan Vantaan vankilan koiraohjaaja/vartija teki hänen pyynnöstään kantelijalle tarkastuksen koira käyttäen. C pyysi kantelijaa istumaan tuolille ja tarkastus suoritettiin kantelijan istuessa tuolilla alasti. C:n mukaan kantelija oli tarkastuksen aikana alasti, koska häneltä otettiin virtsatesti ennen koiralla tehtyä tarkastusta. Selvityksen mukaan tarkastus kesti noin minuutin ja paikalla oli hänen lisäksi vain vartija A.

Vantaan vankilan vartija A:n selvityksen mukaan hän saapui 20.7.2017 noin klo 8.15 Jokelan vankilaan huumekoiran kanssa tarkastamaan vangeille tulleita tavaroita. Tavaratarkastuksen päätyttyä hän tarkasti huumekoira käyttäen kantelijan, joka istui riisuttuna tuolilla. Selvi-

tyksen mukaan koira ei ollut kiinnostunut kantelijasta. Selvityksen mukaan tarkastuksessa oli hänen lisäksi vartija C.

Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskuksen lausunnossa todetaan, että vangin epäiltyyn tai ilmeiseen päihtymystilaan tulee aina puuttua ja että poliklinikalta saadun tiedon perusteella vankilalla on ollut vankeuslain mukainen peruste velvoittaa kantelija antamaan virtsanäyte ja suorittamaan puhalluskoe.

Kantelijalle on päihde-epäilyn johdosta tehty ensiksi vankeuslain 16 luvun 3 §:n mukainen turvatarkastus, jonka vuoksi hänet on voitu velvoittaa vaihtamaan vaatteensa henkilökunnan läsnä ollessa. Kantelija kertomuksen ja asiaan saadun selvityksen mukaan kantelija on veloitettu riisuuntumaan, eikä hän ole välittömästi tämän jälkeen saanut mitään ylleen. Riisuuntumisen jälkeen kantelija on suorittanut puhalluskokeen alkometrillä, jonka jälkeen hänet on veloitettu antamaan virtsanäyte.

Aluekeskus viittaa Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikön eduskunnan oikeusasiamiehelle antamaan lausuntoon koskien virtsanäytteiden antamisen valvomista (EOAK/6034/2016). Keskushallintoyksikkö on todennut siinä kannanottonaan, että koska virtsanäytteen ottaminen tulee suorittaa niin hienotunteisesti kuin mahdollista, ei vankia tule pääsääntöisesti riisuttaa sen yhteydessä alasti. Ilman perusteltua syytä vangilla tulisi olla mahdollisuus pukeutumiseen paitsi odottamisen, myös näytteen antamisen ajaksi esimerkiksi näytteenottotakkiin.

Edellä mainittujen toimenpiteiden jälkeen vankilassa on katsottu vielä tarpeelliseksi tehdä kantelijalle turvatarkastus koira käyttäen sen varmistamiseksi, ettei hänellä ole mukanaan kiellettyjä aineita. Kyseisessä tarkastuksessa on kyse koulutetun koiran avulla tehtävästä pintapuolisesta tarkastuksesta. Aluekeskuksella ei ole syytä katsoa, että vankilan virkamiehet olisivat ylittäneet harkintavaltansa katsoessaan tarkastuksen tarpeelliseksi.

Vankeuslain 1 luvun 6 §:n mukaan Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen on suoritettava virkatehtävänsä puuttumatta enempää kenenkään oikeuksiin ja aiheuttamatta suurempaa haittaa kuin on välttämätöntä ja puolustettavaa tehtävän suorittamiseksi. Tätä niin sanottua vähimmän haitan periaatetta tulisi erityisesti noudattaa vankiin kohdistuvia tarkastuksia toimitettaessa.

Saadun selvityksen mukaan kantelija on ollut alasti toimenpiteiden aikana. Aluekeskus yhtyy vankilan selvityksessä todettuun siitä, että tilanne on epäilemättä tuntunut kantelijasta nöyryyttävältä. Se että kantelija on joutunut olemaan kyseisten toimenpiteiden ajan alasti, ei ole aluekeskuksen näkemyksen mukaan ollut perusteltua eikä vähimmän haitan periaatteen mukaista. Aluekeskus katsoo, että kantelijan olisi tullut riisuuntumisen yhteydessä saada saman tien vähintään näytteenottotakki päälleen virtsanäytteen antamisen ajaksi. Tämän jälkeen turvatarkastus koira käyttäen olisi, kuten vankilan selvityksessä käy ilmi, voitu tehdä siten, että kantelija olisi ensin saanut pukea päälleen sekä alus- että päällysvaatteet.

Aluekeskus piti asianmukaisena sitä, että Jokelan vankila tulee muuttamaan menettelytapojaan selvityksessä kuvatulla tavalla.

3.3 Kannanotto

Vangille voidaan tehdä turvatarkastus sen varmistamiseksi, ettei hänellä ole mukanaan kiellettyjä aineita tai esineitä. Vangin turvatarkastuksen suorittamisen kynnys on erittäin alhainen, eikä sen suorittaminen vaadi erityistä syytä tai perustetta. Turvatarkastus tarkoittaa yleisimmin sitä, että vanki kävelee metallinilmaisena läpi tai huumausaineiden etsintään koulutettu koiran

haistaa häntä. Asiassa ei ole siten aihetta epäillä, etteikö vankilalla sinällään olisi ollut perusteita turvatarkastusten suorittamiseen kantelijalle.

Vankiin kohdistettavista tarkastustoimenpiteistä turvatarkastus on se, jossa vähiten puututaan vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ja yksityisyyden suojaan. Vankeuslain esitöiden (HE 263/2004 vp) mukaan turvatarkastus käsittää metallinilmaisimella, muulla teknisellä välineellä tai koulutetun koiran avulla tehtävän pintapuolisen tarkastuksen. Turvatarkastus ei yleensä vaadi tarkastettavan koskettamista, mutta se voidaan tehdä myös esimerkiksi vaatteita päällisin puolin tunnustelemalla. Esitöissä todetaan, että turvatarkastus käsittäisi esimerkiksi ”porttimallisen metallinilmaisimen läpi kulkemisen tai vankilan portilla olevan huumausaineiden etsintään koulutetun koiran ohi kävelemisen”.

Turvatarkastuksessa vanki voidaan velvoittaa vaihtamaan vaatteensa henkilökunnan läsnä ollessa, mutta turvatarkastus ei mahdollista muuten vangin alasti riisuttamista ja tarkastuksen kohdistamista hänen kehoonsa. Mikäli tarkastetaan mitä vangilla on yllään vaatteiden ja ihon välillä, kyse on vankeuslain 16 luvun 4 §:n mukaisesta henkilöntarkastuksesta. Kehon tarkemmassa tarkastamisessa on kyse vankeuslain 16 luvun 6 §:n mukaisesta henkilönkatsastuksesta.

Vankeuslain perusteella vankia ei siten voida riisuttaa alasti turvatarkastuksen suorittamiseksi, eikä turvatarkastusta voida kohdistaa vangin alastomaan kehoon. Kantelijan arvostelemassa tilanteessa hän on ollut alasti riisutettuna turvatarkastuksessa ja sen lisäksi turvatarkastus on tehty koiraa käyttäen. Vankila ja rikosseuraamusalueen aluekeskus ovat katsoneet tapauksessa menetellyn virheellisesti siinä, kun kantelijalle on suoritettu turvatarkastus koiraa käyttäen hänen ollessa alasti, ja että kantelijan olisi tullut antaa pukea vaatteet päälle ennen turvatarkastuksen suorittamista. Vankila ja aluekeskus ovat pitäneet turvatarkastuksen suorittamistapaa kantelijan kannalta epäinhimillisenä ja nöyryyttävänä. Voin yhtyä näihin näkemyksiin. Pidän vankilan menettelyä tapauksessa erittäin vakavana.

Apulaisjohtajan selvityksen mukaan hän oli päättänyt siitä, että kantelijalle suoritetaan turvatarkastus huumekoiraa käyttäen. Vankeuslain perusteella hän on voinut ottaa päätettäväkseen koiralla tehtävän turvatarkastuksen suorittamisesta kantelijalle. Saadun selvityksen perusteella minulla ei ole aihetta epäillä, että apulaisjohtaja olisi kuitenkaan antanut toimintaohjeita siitä, miten kantelijalle koiralla tehtävä turvatarkastus tulee suorittaa.

Apulaisjohtajan mukaan turvatarkastuksen suorittamisesta koiraa käyttäen vastasi vartija C. Vartija C:n selvityksen mukaan hän oli pyytänyt koiraohjaaja/vartija A:ta suorittamaan kantelijalle tarkastuksen koiraa käyttäen. C:n mukaan hän oli itse pyytänyt kantelijaa istumaan alasti tuolille ennen tarkastuksen suorittamista. Koiraohjaaja A:n selvityksen mukaan hän tarkasti huumekoiraa käyttäen kantelijan, joka istui riisuttuna tuolilla. Saadun selvityksen perusteella katson, että vartija C ja koiraohjaaja/vartija A ovat molemmat vastuussa kantelijalle koiralla tehdyn turvatarkastuksen suorittamisesta. Heidän tullessa suorittamaan kantelijalle turvatarkastusta kantelija oli jo valmiiksi alasti tarkastushuoneessa. Heidän olisi kuitenkin pitänyt ymmärtää, että turvatarkastuksen suorittaminen koiraa käyttäen alastomalle ihmiselle on nöyryyttävää ja ihmisarvoa loukkaavaa ja että kantelijan olisi tullut antaa pukea vaatteet päälleen ennen turvatarkastuksen suorittamista.

Kantelussa on varsinaisesti kyse päihdetestien jälkeen kantelijalle koiraa käyttäen tehdystä turvatarkastuksesta. Saaduista selvityksistä ilmenee, että kantelijan alasti riisuttaminen oli tapahtunut jo ennen koiralla suoritettua turvatarkastusta. Selvityksen mukaan kantelija oli ollut alasti riisutettuna puhalluskoetta suorittaessaan, odottaessaan näytteenantohuoneeseen menoa virtsanäytettä antamaan, virtsanäytettä antaessaan ja myös, kun hänet sen jälkeen palau-

tettiin odotushuoneeseen, jossa hänelle sitten suoritettiin turvatarkastus koira käyttäen. Vankilan selvityksessä ja rikosseuraamusalueen lausunnossa on otettu kantaa kantelijan alasti pitämiseen myös ennen koiralla suoritettua turvatarkastuksen suorittamista ja katsottu, että kantelijalle olisi pitänyt antaa kylpytakki/näytteenottotakki päälle puettavaksi. Vankilan selvityksen mukaan se tulee muuttamaan toimintatapaansa ja että vangeille tullaan aina tarjoamaan kylpytakkia päälle pantavaksi virtsanäytettä pyytämisen yhteydessä. Voin yhtyä heidän näkemykseensä asiassa. Minulla on vireillä oma aloite virtsanäytteiden antamisen valvomisesta (EOAK/6034/2016). Tämän johdosta en katso asian antavan minulle nyt aiheutta muuhun, kuin että kiinnitän Jokelan vankilan huomiota myös vankien alasti riisuttamiseen päihteettömyyden valvonnan yhteydessä.

4 TOIMENPITEET

Eduskunnan oikeusaasiamiehestä annetun lain 10 §:n 1 momentin nojalla annan vartija C:lle ja vartija A:lle huomautuksen vastaisen varalle edellä kohdassa 3.3 ilmenevästä lainvastaisesta menettelystä koulutettua koira käyttäen tehtyä C:lle ja vartija A:lle jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Saatan Jokelan vankilan tietoon lisäksi kohdassa 3.3 esittämäni näkemyksen vankien alasti riisuttamisesta vangin turvatarkastusten ja päihteettömyyden valvonnan yhteydessä. Tässä tarkoituksessa lähetän Jokelan vankilan johtajalle jäljennöksen tästä päätöksestäni.

Lähetän päätöksen tiedoksi myös Vantaan vankilalle, Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen aluekeskukselle ja Rikosseuraamuslaitoksen keskushallintoyksikölle.